

7.3. A FIATAL DIPLOMÁSOK MUNKAERŐPIACI HELYZETE, TÚLKÉPZETTSÉG, A DIPLOMÁK ÉRTÉKE

VARGA JÚLIA

Ebben a fejezetben azt tekintjük át, hogy hogyan változott a fiatal (legfeljebb 35 éves) diplomások munkaerőpiaci helyzete az elmúlt években. 2012 után megállt az 1990-es éveket és a 2000-es évek elejét jellemző felsőoktatási expanzió Magyarországon. 2012-től már kevesebb diák került be a felsőoktatásba, mint korábban,¹ és 2015-től a fiatal népességben csökkenni kezdett a felsőfokú végzettségük aránya.² A teljes felnőtt népességben, a 25–64 évesek között ugyanakkor az arány még tovább nőtt 2018-ig,³ mivel a munkaképes korból kikerülő népesebb generációkban kisebb arányban voltak diplomások. A felsőfokú végzettségük számának és arányának növekedése ellenére a fiatal diplomások átlagosan továbbra is nagyon sikeresek a munkaerőpiacon.

A 7.3.1. ábra azt mutatja, hogy hogyan változott az alapkormányzatot (BA) és hogyan a mesterfokozatot (MA) szerzett fiatal diplomások megoszlása három munkaerőpiaci státuscsoport (foglalkoztatottak, munkanélküliek és az inaktívok) között. A mesterdiplomát szerzettek több mint 80 százaléka volt foglalkoztatotti státusban a teljes időszakban. Az alapkormányzatot végzettek az időszak legelején a mesterdiplomát szerzettekkel megegyező arányban dolgoztak, majd 2006 és 2010 között – valószínűleg a gazdasági válság hatásaként – 7 százalékponttal csökkent foglalkoztatotti arányuk, de 2010 után ismét növekedni kezdett ez a mutató, és 2016-ra már elérte a 80 százalékos szintet. A munkanélküliek aránya a válság körüli években átmenetileg emelkedett, majd folyamatos csökkenéssel nagyon alacsony, 1–2 százalékos szintre csökkent. A fiatal diplomások munkaerőpiaci státusok szerinti megoszlásának változásai azt mutatják, hogy nem romlott, sőt a válság hatásának elmúltával javultak foglalkoztatási esélyeik.

A munkaerőpiaci sikeresség másik fontos jelzőszáma a kereseti hozam. A fiatal diplomások átlagosan nagyon magas kereseti hozamokat realizáltak. A 36 évesnél fiatalabb, BA/főiskolai végzettségűek *általános iskolai végzettségűekhez viszonyított* átlagos kereseti hozama 130–140 százalék körül mozgott az időszak elején.⁴ 2010 és 2012 között csökkent, majd emelkedni kezdett, és a korábbi magas szintre tért vissza, ami arra utal, hogy az átmeneti csökkenés a gazdasági válság hatására következhetett be. A mesterszakon végzett fiatalok átlagos kereseti nyeresége pedig keveset változott 2003 és 2016 között: 200–220 százalék között mozgott.⁵

A hozam átlagos változását különböző folyamatok alakítják: lehet annak a következménye, hogy a bérelőslés minden pontján hasonlóan változnak a hozamok, de lehet annak is, hogy a diplomások között elsősorban a jól, illetve a rosszul keresők hozama változik.

1 A közoktatás indikátorrendszere, D1.10. indikátor. (Varga, szerk., 2018).

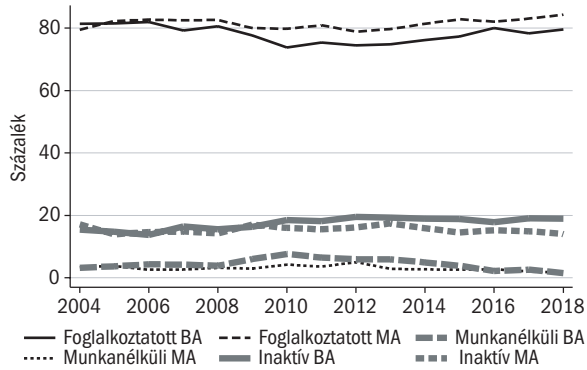
2 Lásd: Eurostat.

3 Lásd: Eurostat.

4 A közoktatás indikátorrendszere, D2.2. indikátor, D2.8. (Varga, szerk., 2018).

5 A közoktatás indikátorrendszere, D2.8. indikátor, D2.8.2. táblázat (Varga, szerk., 2018).

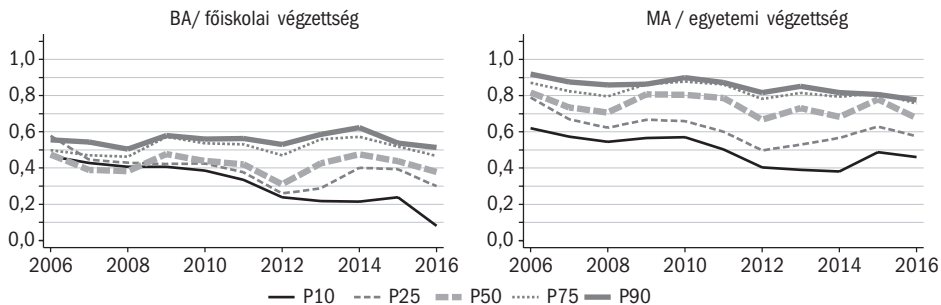
7.3.1. ábra: A fiatal diplomások (36 évesnél fiatalabb) megoszlása munkaerőpiaci státusz és a végzettség szintje (MA/BA) szerint, 2004–2018 (százalék)

Forrás: A KSH Munkaerő-felvételek adataiból számolva.

7.3.2. ábra az alap-, illetve a mesterszakon végzett fiatalok *érettségizettekhez viszonyított* kereseti hozamának időbeli (a kvantilis regressziók becsült paramétereinek)⁶ változását mutatja. A béreloszlás különböző pontjain 2006 és 2016 közötti minden egyes évre kvantilis regressziós becsléseket futtatunk. A kvantilis regresszió módszerével⁷ az eloszlás egy-egy pontjára tudjuk megbecsülni a bérhozamokat. Az ábra a 10., a 25., a 50., a 75. és a 90. percentilise becsült hozamok változását mutatja 2006 és 2016 között.

7.3.2. ábra: A BA/főiskolai és a MA/egyetemi végzettség érettségi végzettséghez viszonyított kereseti hozama kvantilisek szerint, 2006–2016

Forrás: A Bértarifa-felvételek adataiból számolva.

Az iskolázási csoportokon belüli különbségek 2008 és 2012 között nőttek, ebben az időszakban széthúzódott az egyes percentilisekhez tartozó hozam. A legjobban keresők, a 90. és 75. percentilisekhez tartozók hozama nem változott, de az eloszlás többi pontján csökkent a hozam, lefelé haladva a csökkenés egyre nagyobb volt. 2012 után a korábban leszakadó percentilisek hozama felzárkózni kezdett az eloszlás tetején mért hozamokhoz, kivéve a legalsó, a 10. percentilist. Az alsó tíz százalék kereseti hozama 2012 után folyamatosan és nagymértékben csökkent, a 2006-ban megfigyelt 50 százalék körüli szintről

6 A kvantilis regressziós becsléseket a Bértarifa-felvételek legalább érettségizetteket tartalmazó almintáján végeztük. A függő változó a kereset logaritmus, a magyarázó változók a végzettségi kategóriák mellett a potenciális munkaerőpiaci tapasztalat, annak négyzete és a nemet leíró kétértékű változó volt.

7 Lásd például Chamberlain (1994), Martins-Pereira (2004).

2016-ra 10 százalékal alatti szintre. Az mesterfokozatot szerzettek esetében a hozam az eloszlás alján, a 10. és 25. percentilisével a válság hatására kismértékben csökkent, de a 25. percentiliséhez tartozóknak 2012 után, a 10. percentiliséhez tartozóknak 2014 után ismét nőtt a kereseti nyeresége.

Az alap- és mesterfokozatot szerzett fiatalok közül is az eloszlás tetején, a 75. és a 90. percentiliséhez tartozók kereseti hozama mindvégig magas volt, az 50. és a 25. percentiliséhez tartozóké – valószínűleg a gazdasági válság hatására – egy-két évig átmenetileg csökkent, majd ismét nőni kezdett, és a korábbi szintre tért vissza. Az alapfokozatot szerzettek alsó tíz százaléka viszont tartósan leszakadt a többi csoporttól. Ez lehet a képességek hatása, a felsőoktatási intézmények vagy szakok közötti minőségi különbségének, illetve az illeszkedési problémáknak a következménye. Lehet, hogy a fiatal diplomások egy része csak diplomát nem igénylő állásokban tud elhelyezkedni.

Annak eldöntése azonban, hogy melyek a diplomás állások, nem egyszerű feladat. Háromféle módszert szoktak erre használni, az első, a diplomások szubjektív ítéletére alapozza a besorolást, kikérdezés alapján. Mivel nem áll rendelkezésre hosszabb idősor erről, ezért ezt a módszert most nem alkalmazzuk.

A második módszer a foglalkozásokat feladat tartalmuk válogatja szét diplomás és egyéb foglalkozásokba. Ezen alapulnak a foglalkozási besorolási rendszerek a nemzetközi ISCO rendszer⁸ vagy a FEOR-besorolási rendszer is, amelyben a foglalkozások kategorizálásához elvileg a foglalkozásban ténylegesen gyakorolt tevékenység tartalmát vizsgálják, és lényeges csoportképző ismérv az adott foglalkozás gyakorlásához szükségesnek ítélt szakértelem, tudás, ismeret szintje.

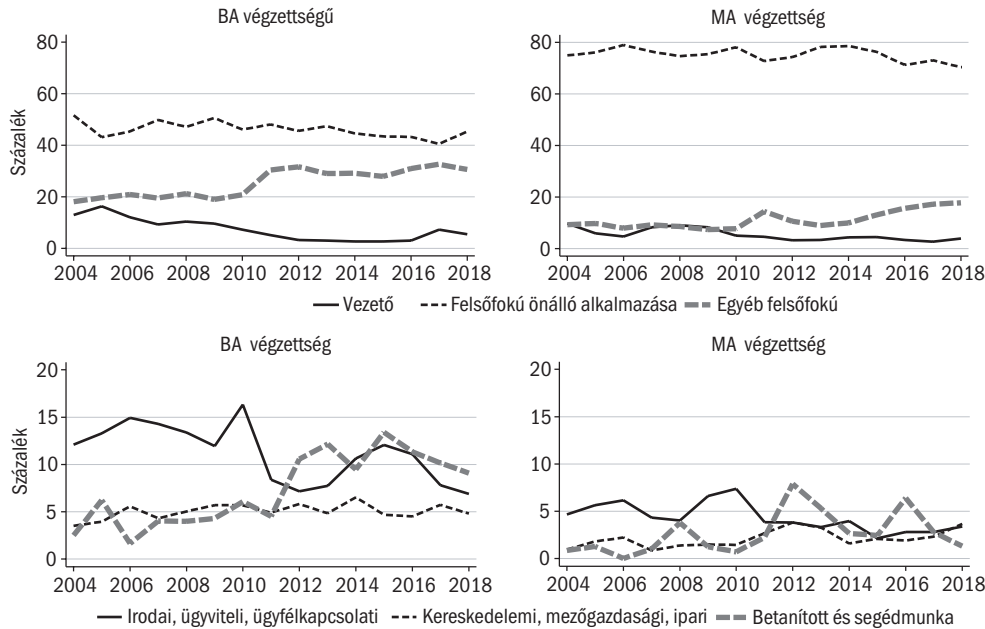
A 7.3.3. ábra a FEOR-csoportok felhasználásával képzett csoportokra mutatja, hogy hogyan változott az ott dolgozó fiatal diplomások aránya.⁹ Az ábrán a kereskedelmi, mezőgazdasági, ipari foglalkozások és a betanított és segédmunka csoportjaiba tartozók azok, akik nagyon valószínűen „nem diplomás” foglalkozásokban dolgoznak. Az első három csoporthoz tartozók (vezetők; felsőfokú végzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások; egyéb felsőfokú foglalkozások) egyértelműen felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgoznak. Az „irodai, ügyviteli, ügyfélkapcsolati” csoportról nehéz megítélni, hogy milyen végzettség szükséges a foglalkozások ellátásához, mivel a csoportba heterogén végzettségi követelményeket igénylő foglalkozások vannak, ezért különböző végzettséggel láthatók el.

A különböző foglalkozási csoportokban dolgozók arányváltozásai az mesterfokozatot szerzettek esetében nem utalnak arra, hogy a fiatalok ne tudnának felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban elhelyezkedni. Az alapfokozatot szerzett fiatalok között viszont 2011 után 10 százalékra nőtt a betanított és segédmunkásként dolgozók aránya, ami arra utal, hogy a fiatalok 10–15 százalékának nem sikerül végzettségének megfelelő állást találni.

8 Lásd: ILO.

9 A foglalkozásokat a FEOR főcsoportok alapján hat csoportba soroltam be: 1.) a FEOR 1. főcsoport foglalkozásai, a *Gazdasági, igazgatási, érdekképviseleti vezetők, törvényhozók*; 2.) a FEOR 2. főcsoport, az úgynevezett *Felsőfokúképzett-ség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások*; 3.) a FEOR 3. főcsoport: az *Egyéb felsőfokú vagy középfokú foglalkozások* csoportja, 4.) FEOR 4. csoport: az *Irodai, ügyviteli, ügyfélkapcsolati foglalkozások*; 5.) az 5., 6. és 7. főcsoportok foglalkozásai, amelyeket rendszerint középfokú szakképzettséggel töltenek be, a *Kereskedelmi és szolgáltatási, a mező-, erdőgazdasági, ipari és építőipari foglalkozások*; 6.) FEOR 7. és 8. főcsoportjának foglalkozásai: *Betanított vagy képzettséget nem igénylő foglalkozások*.

7.3.3. ábra: Az egyes foglalkozási csoportokban dolgozók aránya a fiatal diplomások között, a végzettség szintje szerint, 2004–2018 (százalék)

Forrás: A KSH Munkaerő-felvételek adataiból számolva.

A diplomás és nem diplomás foglalkozásokban dolgozók arányának változásait a foglalkozási besorolási rendszerek alapján vizsgálni sokszor félrevezető lehet, egyrészt mert egy-egy foglalkozáson belül is lehetnek heterogén követelmények, másrészt mert ezeket a besorolási rendszereket ritkán frissítik, mivel elkészítésük nagyon időigényes folyamat. A foglalkozások feladat-tartalma azonban folyamatosan változik, például a technológiai változások vagy a munkakínálat változásai következtében, ezért a „szükséges” végzettség is folyamatosan változik.

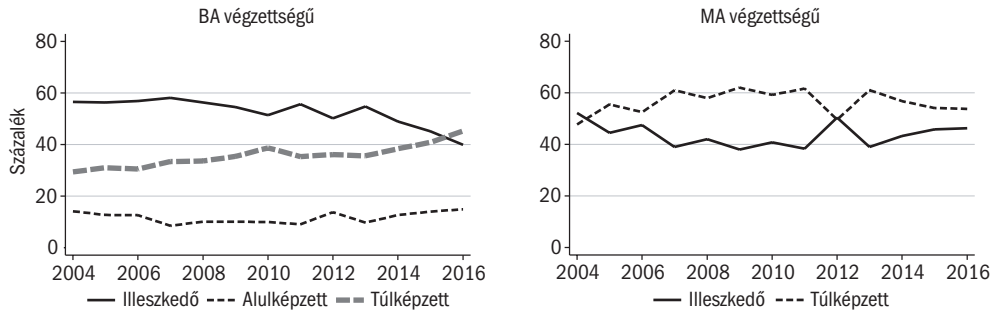
A foglalkozásokhoz szükséges iskolázottság meghatározására alkalmazott harmadik módszer ezt a problémát úgy próbálja megoldani, hogy megvizsgálják a foglalkozásokban ténylegesen dolgozók iskolai végzettségének megoszlását, és ennek meghatározott értékét, átlagát (*Verdugo–Verdugo, 1988*) vagy móduszát (*Duncan–Hoffman, 1981, Mendes de Oliveira és szerzőtársai, 2000, Galasi, 2004, 2008*) tekintik a foglalkozáshoz szükséges végzettségnek. Az e módszerrel mért illeszkedés is torzíthat ugyanakkor, mivel a megvalósult foglalkozás–iskolázottság párosítások a keresleti és kínálati erők eredményei is és nem csak a végzettségi követelményeket, annak változását tükrözik.

A 7.3.4. ábrán a megvalósult foglalkozás–iskolai végzettség párosítások alapján végzett számítások alapján¹⁰ mutatjuk be az illeszkedő foglalkozásban dolgozók, az alulképzett, illetve a BA/főiskolai végzettségűek esetében túlképzett fiatal diplomások arányának változását a két végzettségi kategóriára.

10 A számításokban a modális végzettséget tekintettük szükséges végzettségnek. A szükséges végzettséget a BA/főiskolai és MA/egyetemi végzettségek megkülönböztetésével, a négy-jegyű foglalkozási csoportokra határoztuk meg minden egyes vizsgált évre. Többmódusú eloszlás esetén a magasabb végzettséget tekintettük szükséges végzettségnek. Ezután megnéztük, hogy a felsőfokú végzettségű fiatalok a szükséges, annál alacsonyabb vagy annál magasabb végzettséggel rendelkeznek-e, és ennek alapján határoztuk meg, hogy valaki megfelelő képzettségű-e (illeszkedő foglalkozásban dolgozik) vagy alulképzett, vagy túlképzett. (Az MA végzettségűek nem lehettek alulképzettek mivel ez a legmagasabb végzettségi kategória.)

A szükséges végzettséget minden egyes évre újra meghatároztuk, ez módot ad annak figyelembe vételére, hogy az iskolázottsági követelmények folyamatosan változhatnak.

7.3.4. ábra: Az illeszkedő foglalkozásokban dolgozó, a túlképzett és az alulképzett diplomások aránya a végzettség szintje szerint, 2004–2016 (százalék)

Forrás: A Bértarifa-felvétel adataiból számolva.

A BA végzettségűek között az illeszkedő foglalkozásokban dolgozók aránya először 2007 és 2010 között kisebb mértékben, majd 2013 és 2016 között gyorsabb ütemben csökkent, és nőtt a túlképzettek aránya. 2016-ban a 36 évesnél fiatalabb BA végzettségűeknek nagyjából 40 százaléka dolgozott illeszkedő állásban, 42 százalékuk volt túlképzett az aktuális foglalkozásában, és 18 százalékuk volt alulképzett. A fiatal MA végzettségűek közül az időszak elején 57 százalék dolgozott illeszkedő állásban, és ennek megfelelően 43 százalékuk volt aktuális foglalkozásában túlképzett. Az időszak végére ezek az arányok megközelítően megfordultak, 2016-ban 54 százalékuk túlképzett volt aktuális állásában, és 46 százalékuk dolgozott illeszkedő foglalkozásban, ami arra utalhat arra is, hogy a tanulásból a munkába történő átmenet során a fiatal diplomások egyre nagyobb arányban kezdik munkaerőpiaci életpályájukat a képzettségüknek megfelelően alacsonyabb szintű foglalkozásban.

A túlképzettség, alulképzettség vagy az, hogy valaki megfelelően illeszkedő foglalkozásban dolgozik, hatással lehet a fiatal diplomások bérhozájának alakulására. Galasi (2004, 2008) magyar adatokon korábban vizsgálta a túl- vagy alulképzettség kereseti hozamokra gyakorolt hatását. Elemzésében ő valamennyi végzettségi csoportot és a teljes munkaképes korú népességet bevonta. A következőkben Duncan–Hoffman (1981) modelljét felhasználva¹¹ mutatjuk be a túlképzettség, alulképzettség és megfelelő végzettség kereseti hozamokra gyakorolt hatásának változásait.¹² Az eredmények – hasonlóan az e módszert

11 Duncan–Hoffman (1981) nyomán a túlképzettség, alulképzettség hatását olyan Mincer-féle kereseti regressziókkal vizsgáltuk, amelyekben a megfigyelt iskolázási évek számát (S) három összetevőre bontottuk, a szükséges iskolai (R), túlképzési (O) és alulképzési (U) évekre ($S = R + O - U$). A következő kiterjesztett Mincer-féle kereseti regressziót becsültük: $\log(W_i) = \beta_0 + \beta_1 R_i + \beta_2 O_i + \beta_3 U_i + \beta_4 EXP_i + \beta_5 EXP_i^2 + \beta_6 NEM_i + \mu_i$, ahol W_i a kereseteket, EXP a potenciális munkaerőpiaci tapasztalatot, a NEM a nemet jelölő kétértékű változó. Az ábrák az egyes évekre futtatott keresztmetszeti regressziókból nyert β_1, β_1 , és β_2 együtthatókat mutatják.

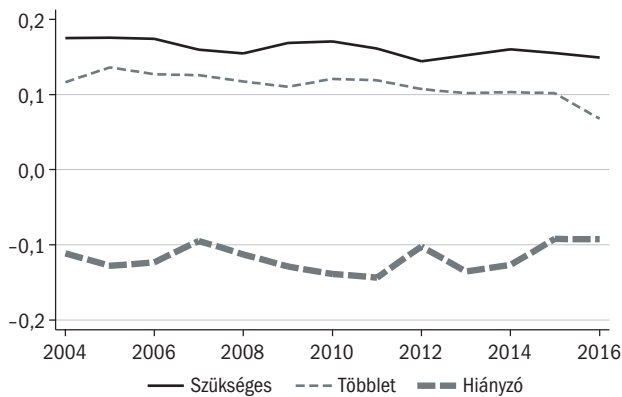
12 Az eredmények nem hasonlíthatók közvetlenül össze Galasi (2004) és (2008) munkáinak eredményeivel, egyrészt, mert a mi mintánkban csak a legalább érettségizett, 36 évesnél fiatalabbak vannak, míg Galasi a teljes felnőtt népesség (valamennyi végzettségi kategóriához tartozók) mintáján végezte el a becsléseket, másrészt, azokban olyan változók is szerepeltek, amelyek a munkaerőpiaci tapasztalat és a túlképzés, az alulképzés, valamint az illeszkedő képzés közötti interakciót vizsgálták. Mivel a mi minták csak

a 36 évesnél fiatalabbakat tartalmazta, ezen kívül nincs információ arról, hogy az egyének munkaerőpiaci tapasztalati évei közül hányat töltöttek illeszkedő, alul vagy túlképzett munkavállalóként, ebben az elemzésben nem szerepelnek ilyen interakciós változók.

használó tanulmányok eredményeihez [lásd *Leuven és szerzőtársai* (2011) összefoglalását] – azt mutatják, hogy a „szükséges” és „többit” felsőoktatási évek hozama pozitív, míg a „hiányzó” éveké negatív. A szükséges éveknél magasabb a hozama, mint a többletéveknél. A szükséges felsőoktatási éveknél rendkívül magas, 15–17 százalék volt a teljes időszakban a bérhozáma. Minden többletév, amellyel az egyén iskolázottsága meghaladta a szükséges iskolázottságot, 10–12 százalékkal hozott, vagyis kevesebbet, mint a szükséges évek, de így is jelentős, pozitív hozamot. 2012 után a többletévek hozama csökkenni kezdett, és 2016-ra 7 százalékkal csökkent. Aki a szükségesnek tekintett végzettségnél alacsonyabb végzettséggel dolgozott egy adott foglalkozásban (esetünkben BA végzettséggel látott el olyan feladatot, amelyet jellemzően MA végzettséggel láttnak el), az minden hiányzó felsőoktatási évvel átlagosan 10–12 százalékkal alacsonyabb hozamhoz jutott.

Ezek a számítások azonban nem veszik figyelembe, hogy a fiatal diplomások készségei, képességei nem homogének. Egyrészt, nem véletlenszerű, hogy mely fiatal diplomásnak van alap- vagy mesterszintű végzettsége, ez összefügghet meg nem figyelt képességeikkel, ami a felsőoktatásba jelentkezők, felvettek arányának változása miatt időben változó is lehet. Másrészt, nem véletlenszerűen kerülnek illeszkedő vagy nem illeszkedő foglalkozásokba, ez szintén összefügghet meg nem figyelt képességeikkel. A túlképzés-, alulképzés számított hozama ezért a fiatal diplomások emberitőke-állományának egyéb meg nem figyelt összetevőivel függhetnek össze.

7.3.5. ábra: A szükséges, a többit- és a hiányzó osztályok bérhozáma, 2004–2016

Forrás: A Bértarifa-felvétel adataiból számolva.

A pályakezdő diplomások túl- vagy alulképzettsége, ahogy a 8.1., a fiatalok foglalkozási mobilitásáról szóló fejezetben látni fogjuk átmeneti állapot lehet. A jobb képességű, magasabb végzettségű fiatalok számára racionális lehet, hogy képességeikhez mérten alacsonyabb szintű foglalkozásban kezdjenek dolgozni, ha ezt kompenzálja a gyorsabb előre léptetés valószínűsége (*Sicherman–Galor*, 1990). A 8.1. alfejezetben bemutatjuk, hogy 2010 után a fiatal

diplomások foglalkoztatásváltoztatási gyakorisága is nőtt, és foglalkoztatás változtatás esetén ők kisebb valószínűséggel mozdulnak lefelé vagy maradnak ugyanolyan szintű foglalkozásban, mint a többi végzettségi csoport. Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy miért választják gyakrabban a pályakezdő diplomások ezt az utat a munkaerőpiacon lépésükkor, további vizsgálatot igényel.

Hivatkozások

- CHAMBERLAIN, G. (1994): Quantile regression, censoring and the structure of wages. Megjelent: *Sims, C. A.* (szerk.): *Advances in Econometrics*. Sixth World Congress. Vol. I. Econometric Society Monographs, Cambridge University Press, Cambridge MA.
- DUNCAN, G.–HOFFMAN, S. (1981): The incidence and wage effects of overeducation. *Economics of Education Review*, Vol. 1. No. 1. 75–86. o.
- GALASI PÉTER (2004): Túlképzés, alulképzés és bérhozzam a magyar munkaerőpiacon, 1994–2002. *Közgazdasági Szemle*, 51. évf. 5. sz. 449–471. o.
- GALASI PÉTER (2008): [The effect of educational mismatch on wages for 25 countries](#). Budapest Working Papers on the Labour Market, BWP, No. 8.
- LEUVEN, E.–OOSTERBEEK, H. (2011): Overeducation and mismatch in the labor market. Megjelent: *Hanushek, E. A.–Machin, S.–Woessmann, L.* (szerk.): *Handbook of The Economics of Education*, Vol. 4. Elsevier, 283–326. o.
- MARTINS, P. S.–PEREIRA, T. P. (2004): Does education reduce wage inequality? Quantile regression evidence from 16 countries. *Labour Economics*, Vol. 11. No. 3. 355–371. o.
- MENDES DE OLIVEIRA, M.–SANTOSA, M. C.–KIKERB, B. F. (2000): [The role of human capital and technological change in overeducation](#). *Economics of Education Review*, Vol. 19. No. 2. 199–206. o.
- SICHERMAN, N.–GALOR, O. (1990): A theory of career mobility. *Journal of Political Economy*, Vol. 98. No. 1. 169–192. o.
- VARGA JÚLIA (szerk.) (2018): [A közoktatás indikátorrendszere, 2017](#). Szerzők: *Hajdu Tamás–Hermann Zoltán–Horn Dániel–Varga Júlia*, MTA KRTK KTI, Budapest, február 1.
- VERDUGO, R.–VERDUGO, N. (1988): The impact of surplus schooling on earnings. *Journal of Human Resources*, Vol. 24. No. 629–643. o.